

Sovjetpsychologie en Onderwijs

J. F. VOS

Vakgroep Onderwijskunde, Vrije Universiteit Amsterdam

Zeker is zeker: als er één begrip is, dat als een kernbegrip functioneert in de sovjetpsychologie, dan is dat het begrip 'Tätigkeit' ('dejatel'nost'), mogelijk in het Nederlands te vertalen als 'doelgericht handelen'. Toen in 1977 te Moskou een symposium van het Russische Psychologenverband – dat aan dit begrip was gewijd – werd gehouden, zette Gal'perin in een inleidend paper uiteen hoezeer sinds de jaren dertig het begrip 'Tätigkeit' in de sovjetpsychologie als een funderende conceptie heeft gefunctioneerd. Hij wees er op dat in het werk van alle leidinggevende sovjetpsychologen – en dit betreft ook zijn werk – dit begrip als een funderende categorie werd gehanteerd. Gal'perin verwees hierbij o.a. naar de publicaties van A. N. Leont'ev en S. L. Rubinstejn en hun leerlingen¹.

Maar zeker is nóg een ding: uit de overige papers van dit symposium – de inleidingen zijn helaas intern gebleven – komt tegelijkertijd naar voren dat er in de sovjetpsychologie van vandaag de dag bepaald niet eensluitend over de invulling van dit begrip wordt gedacht. De denkpsycholoog Puškin – behorend bij de groep Davydov – oefende een scherpe kritiek uit op de meerduidige wijze, waarop het begrip 'Tätigkeit' tot nu toe in de sovjetpsychologie werd gehanteerd en stelde voor het opnieuw en meer duidelijk te omschrijven².

Dit ter inleiding op een nummer van *Pedagogische Studiën*, waarin publicaties uit en over de Russische psychologie zijn opgenomen. Tussen de hiervoor gekozen artikelen bestaat een zekere samenhang: het artikel van Streefland handelt met name over de opvattingen van Davydov – in aansluiting bij Vygotskij – over de cognitieve ontwikkeling en wis-kunde-onderwijs, terwijl het verslag van het onderzoek van de Russische psycholoog Zak afkomstig is uit dezelfde groepering: Zak is betrokken bij het onderzoek van Davydov. Nelissen geeft weer hoe de huidige stand van zaken is rond de theorie van Gal'perin en gaat daarbij o.a. in op Davydovs kritiek op deze theorie. Op zijn beurt heeft Gal'perin zijn leertheorie o.a. gebaseerd op de door Leont'ev uit-

gewerkte conceptie aangaande het activiteits-principe in de psychologie. De in dit themanummer opgenomen vertaling van een bijdrage van Leont'ev hieromtrent is vertaald door Van Oers en voorzien van een inleiding door Van Parreren.

De reden waarom verwezen is naar het symposium over het begrip 'Tätigkeit' is om duidelijk te maken hoezeer in de wetenschappelijke discussie in de sovjetpsychologie de politieke discussie een grote rol speelt. Achter de coulissen van het wetenschappelijke toneel is ze voortdurend, veelal stilzwijgend, nadrukkelijk aanwezig. Dit gegeven kan worden geïllustreerd aan de hand van een – te – korte en te schetsmatige weergave van de evolutie die het begrip 'Tätigkeit' in de sovjetpsychologie heeft ondergaan.

Tot omstreeks het midden van de jaren dertig waren de opvattingen van o.a. Vygotskij, Luria en Sif over de aard van de 'Tätigkeit' t.a.v. de ontwikkeling van het kind gezaghebbend. Waar het, eenvoudig gesteld, in feite om ging was hoe de relatie onderbouw-bovenbouw, zoals verwoord in het werk van Marx, geïnterpreteerd diende te worden in het psychologisch en onderwijskundig onderzoek van de kinderlijke ontwikkeling.

In zijn onderzoek kritiseerde met name Vygotskij scherp het 'verborgen evolutionisme' in de westerse psychologie, waarin gesteld werd dat ontwikkeling van het abstracte denken van het kind steeds plaatsvond op basis van materieel en praktisch handelen. Een dergelijk uitgangspunt trof Vygotskij met name aan in het werk van Piaget. Interiorisatie is volgens Vygotskij niet de overgang van uitwendige handelingen naar inwendige: 'Voor ons betekent spreken over een proces van "uitwendige aard" spreken over een proces van "sociale aard"³. In de omgang ("obščenie"), vooral met de volwassenen, interioriseert het kind de teken-systemen, welke in de cultuur materieel aanwezig zijn. De kinderlijke, praktische 'Tätigkeit' heeft dus een geheel eigen kwaliteit: deze is steeds 'vermittelt', d.w.z. op sociaal niveau

interioreert het kind de tekensystemen. In systematische vorm gebeurt dit in het onderwijs. Men zou kunnen stellen dat volgens Vygotskij een materialistische theorie van het teken de noodzakelijke 'missing link' zou moeten zijn tussen enerzijds de opvattingen van Marx en Engels en anderzijds de hierop gebaseerde psychologie van het kind. Een aanzet hiertoe waren zijn denkbeelden over de zgn. 'wetenschappelijke' of 'theoretische' begrippen.

Nadat deze opvatting van het begrip 'Tätigkeit' in de zuiveringen van de jaren dertig als 'idealistisch', 'anti-marxistisch' e.d. was veroordeeld, kwam er een generatie aan het woord die het begrip 'Tätigkeit', als fundament van de sovjetpsychologie, verder uitwerkte, maar dit niet anders kon doen dan volgens de van bovenaf aangereikte directieven. De onderbouvrelatie werd hierin deterministisch en economistisch geïnterpreteerd. De praktische, materiële 'Tätigkeit' was het primair gegeven, en op basis hiervan ontwikkelde zich het bewustzijn, het denken⁴.

Het is deze generatie die tot in de jaren zeventig het gezicht van de sovjetpsychologie heeft gekleurd en welke in het westen het meest bekend is geworden. Te denken valt o.a. aan A. N. Leont'ev, S. L. Rubinštejn, N. A. Menčinskaja en M. G. Jaroševskij. Hierbij dient in het oog te worden gehouden dat velen van hen zeker de invloed van de bovenbouw op de onderbouw niet ontkenen, maar dit gegeven bleef weinig uitgewerkt⁵.

Tegenwoordig is deze generatie bezig afscheid te nemen of heeft ze reeds afscheid genomen. Nieuwe gezichten hebben zich aangediend, o.a. V. V. Davydov, A. Z. Zak, K. A. Abul'chanova-Slavskaja, N. N. Podd'jakov, M. J. Mamadašvili, V. S. Bibler, B. F. Lomov. Het is opvallend hoezeer men nu opnieuw aanknoopt bij de in de jaren dertig veroordeelde 'Tätigkeits'-conceptie van Vygotskij c.s.⁶. We hebben hier zeker te maken met een destaliniseringsproces dat zich op stille en voorzichtige wijze voltrekt.

Maar deze ontwikkeling heeft een meer belangrijke voedingsbodem. In het kader van de zgn. 'we-

tenschappelijk-technologische revolutie' zoekt de Sovjetunie aansluiting bij de nieuwste ontwikkelingen op technologisch gebied. In het spoor hiervan begint het beeld van de heroïsch-werkende arbeider, die 'grootse' fysieke prestaties levert, steeds meer uit de propaganda te verdwijnen. In de plaats hiervan is de 'arbeider-experimentator' gekomen: een mens die kan omgaan met ingewikkelde technologie en informatiesystemen. Begrippen als systeemtheorie, cybernetica, netwerkplanning, computers e.d. worden veelvuldig gebruikt. Niet de directe relatie mens wereld d.m.v. materiële 'Tätigkeit', maar d.m.v. technologie en 'know-how' – dus indirect – is op het eerste plan komen te staan. De hernieuwde aansluiting bij eens veroordeelde opvattingen ontvangt met name haar impulsen uit de economisch-maatschappelijke ontwikkeling.

Dit gegeven maakt dat het volgen van de ontwikkeling van de sovjetpsychologie niet altijd een opwekkend gebeuren is: Destalinisering en het bieden van meer wetenschappelijke vrijheid – hetgeen noodzakelijk gevonden is – blijken op paradoxale wijze te kunnen samengaan met een politiek systeem waarin elementaire rechten van de mens niet worden gerespecteerd.

Noten

1. Zie: P. Ja. Gal'perin, Problema dejatel'nosti v sovetskoj psichologii, *Tezisy dokladov k Vsesojeznomu s'erdu obščestva psichologov*, Moskva, 1977, pag. 19-21 (interne publikatie).
2. V. N. Puškin, Dejatel'nost'kak ob'ekt psichologii, in: *Ibid.*, pag. 52-54.
3. J. F. Vos, *Onderwijswetenschap en Marxisme*. Groningen, 1979, 2e ed., pag. 238 e.v.
4. *Ibid.*, pag. 300-323.
5. Zie hiervoor o.a.: P. Ja. Gal'perin, *Vvedenie v psichologii*. Moskva, 1977. Eveneens: A. N. Leont'ev, *Tätigkeit. Bewusstsein, Persönlichkeit*. Stuttgart, 1977 (Russ. ed. 1975).
6. Zie o.a.: J. F. Vos, *ibid.*, pag. 382-414. Eveneens: K. A. Abul'chanova-Slavskaja, *Dialektika čelovečeskoj žizni*. Moskva, 1977; V. S. Bibler, *Myšlenie kak tvorčestvo*. Moskva, 1975.